

УДК 2-23/29:026:378.4(477.43/44)КПДУ«1918/1920»(045)

В. Р. Адамський,

викладач кафедри суспільних дисциплін

Хмельницький гуманітарно-педагогічна академія

БОГОСЛОВСЬКА ЛІТЕРАТУРА У БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДАХ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1918 – 1920 РР.)

У статті аналізуються заходи з укомплектування та формування бібліотечного фонду Кам'янець-Подільського державного українського університету книгами релігійно-морального змісту та участь у цьому процесі адміністрації навчального закладу і професорсько-викладацької корпорації богословського факультету.

***Ключові слова:** Кам'янець-Подільський державний український університет, богословський факультет, бібліотека, професорсько-викладацька корпорація, ректор, декан, книжкові фонди.*

THEOLOGICAL LITERATURE IN LIBRARY FUNDS OF KAM'YANETS-PODIL'S'KYI STATE UKRAINIAN UNIVERSITY (1918 – 1920)

Measures as for the completing and forming library fund of Kam'yanets-Podil's'kyi State Ukrainian University with the books of religious-moral content and participation in this process of administration of the educational establishment and professors and teachers corporation of theological faculty have been analyzed in the article. The contribution into the learning of this question of the contemporaries of Ukrainian revolution 1917 – 1921 and the scientists of the new historiography process, whose works substantially completed understanding of solving many problems, has been mentioned. The attention has been concentrated on the personal contribution into providing with the theological literature the library of educational establishment of the rector I.I. Ohiienko and the dean of theological structural department V.O. Bidnov. With the aim of illustrating this fact, a number of requests to different scientific-educational institutions has been offered (Kyiv ecclesiastical Academy, Kam'yanets-Podil's'kyi ecclesiastical Academy, Kam'yanets-Podil's'kyi historic-archeological society), in which the level of realization of the need in completing funds with the necessary books for setting educational process and implementation scientific activity of the representatives of academic society is reflected. By the example of transfer of books from the library of ecclesiastical Academy, practical solving of the problem can be seen, which demanded conformity of actions and positions of dif-

© В. Р. Адамський, 2015

ferent departments and their civil servants. Also the example of donation of the own works by the members of professors and teachers corporation of theological faculty, namely V.O. Bidnov has been shown. Special attention is paid to examination by the council of professors and the university authority important questions, connected with the business trip of the representatives of the corporation to the leading scientific centers, both Ukrainian and foreign, for acquisition special literature. According to the 1st of January 1920 the numerical composition of available books of religious-moral content and their distribution to the proper departments has been offered.

Keywords: *Kam'yanets-Podil's'kyi State Ukrainian University, theological faculty, library, professors and teachers corporation, rector, dean, books funds.*

Фундаментальна книгозбірня Кам'янець-Подільського державного українського університету від часу започаткування процесу історіописання літопису навчального закладу завжди перебувала у центрі уваги дослідників. На підтвердження цієї тези можна навести чимало фактів. Власне вже у газеті «Свято Поділля», що вийшла за сприяння Подільської губернської управи до свята відкриття вищої школи у місті над Смотричем 22 жовтня 1918 р., з-поміж інших оригінальних матеріалів на тему дня міститься змістовна інформація й про становлення бібліотечного підрозділу [1]. У подальшому в інтелектуальних доробках О. М. Пашенко [2], В. К. Приходька [3], Л. Ю. Биковського [4, с. 45–53] та інших сучасників знакової доби, в яких розкриваються різні аспекти організації та функціонування структурних ланок навчального закладу, університетській книгозбірні приділяється окрема, почати прискіплива увага.

Така історіографічна ситуація має доволі просте раціональне пояснення: історія бібліотеки є невід'ємною складовою частиною історії самого університету, завдання якої полягало у спроможності якісно забезпечити реалізацію функціональних обов'язків, пов'язаних зі створенням відповідних для молоді умов із якісної підготовки до навчальних занять та провадження наукової діяльності усім представникам академічної спільноти.

Вітчизняні науковці новітнього періоду, досліджуючи різні аспекти задекларованої теми, суттєво просунулися у з'ясуванні багатьох латентних процесів, дотичних до організації бібліотеки як важливої ланки освітньої інституції [5-13]. Однак чимало питань все ще залишається без належної відповіді або є такими, що трактуються контрверсійно. А відтак їхнє подальше студіювання належить до актуальних тем, яке необхідно продовжувати.

У пропонованому повідомленні не ставиться за мету подати системної історії бібліотечного підрозділу й відповідно розглянути увесь

комплекс проблемних питань, що змістовно наповнюють його предмет. Своє завдання автор вбачає в іншому. Відстежити радше шляхи наповнення бібліотечного фонду книгами релігійно-морального змісту, за якими провадили навчання переважно студенти гуманітарного напрямку, зокрема богословського факультету, закон про заснування якого гетьман П. Скоропадський підписав 20 листопада 1918 р. – ось що вважав автор за головне [14].

Проблема забезпечення спеціалізованою літературою нового структурного підрозділу активно обговорювалася вже на етапі його проектування. Зокрема, на спільних засіданнях представників Міністерства народної освіти, Міністерства ісповідань та Київської духовної академії позитивне вирішення цього питання розглядалося як одна з передумов успішної реалізації проекту загалом [15, арк. 23 – 23 зв.].

Особливою активністю у пошуку шляхів як організаційного характеру, так і практичного порядку, вирізнялася позиція ректора І. І. Огієнка. 12 вересня 1918 р. він особисто звернувся до Ради професорів Київської духовної академії з проханням допомогти у формуванні спеціалізованою літературою бібліотечний фонд Кам'янець-Подільського державного українського університету. У зверненні, зокрема, наголошувалося на тих мотивах, якими керувалася адміністрація навчального закладу та сам лист викладено російською мовою: «С 1-го июля 1918 года в г. Каменец-Подольском основан новый рассадник отечественной культуры – Каменец-Подольский Державный Украинский Университет. На первых порах своей жизни новый Университет встречает весьма много препятствий на пути к лучшему развитию и процветанию, так как его оборудование при современной небывалой дороговизне требует огромных средств. Особенно чувствуется недостаток необходимых для научных занятий книг, каких теперь весьма часто нет возможности приобрести даже и за деньги.

Зная постоянную трехвековую отзывчивость Киевской Академии к культурным запросам Родины, обращаюсь с горячей просьбой к Славной Академии приложить и свою посильную лепту на основание нового культурного рассадника и пожертвовать в Библиотеку Каменец-Подольского Державного Украинского Университета книги, какие Вы найдете необходимым и возможным. При Каменец-Подольском Университете открывается Богословский Факультет, который уверенно надеется на материнскую помощь Киевской Духовной Академии. Университетская Библиотека пока совершенно пуста, поэтому с благодарностью принимаются все всякого рода книги: книги научные, собрания сочинений, журналы и проч.

Покорно прошу Славную Академию о следующем:

1) Пожертвовать Университету один экземпляр своих «Трудов» за все время выхода уважаемого журнала.

2) Пожертвовать Университету все ученые труды, изданные Академией, как-то: кандидатские, магистерские, докторские диссертации и т. п.

3) Просить г.г. профессоров Академии пожертвовать Каменец-Подольскому Университету из своих личных библиотек книги и журналы, какие они найдут возможным, и

4) Пожертвовать Университету все дубликаты из Академической Библиотеки.

Доставка книг из квартир жертвователей принимается на университетский счет. (Покорная просьба уведомить о приеме книг открытым письмом по адресу: Киев, Дорогожицкая № 21, кв. 11). Все расходы по присылке книг будут возвращены с благодарностью.

Крепко надеюсь на сердечную отзывчивость своего старшего брата, Каменец-Подольский Державный Украинский Университет льстит себя надеждой, что с начала занятий (середина октября) Университетская Библиотека уже сможет хоть частично удовлетворить духовные запросы своих многочисленных питомцев.

С искренним уважением к Славной Киевской Духовной Академии Ректор Университета Огиенко» [16, арк. 1–2].

Дане клопотання Рада Київської духовної академії розглянула на своєму засіданні 25 вересня 1918 р. Протокольний журнал не містить інформації з його обговорення, однак у підсумку колегіальний орган ухвалив спеціальне звернення до наставників академії щодо сприяння у задоволенні відповідного прохання та наразі запропонував редакції академічного журналу також піти на зустріч академічній корпорації Кам'янець-Подільського державного українського університету [17, арк. 3 зв.].

Про прийняте Радою КДА рішення її секретар особисто повідомив І. І. Огієнка: «Канцелярия Киевской Духовной Академии имеет честь уведомить, что Совет Академии, заслушав отношение Университета о высылке ему для библиотеки возможного количества книг, постановил объявить о сем наставникам академии и Редакции академического журнала с предложением удовлетворить по возможности просьбу Университета. За разъяснениями по сему вопросу надлежит обратиться к делопроизводителю Редакции доценту академии Г. Г. Поповичу (Волошская, 10, 7)» [16, арк. 2 зв.].

Слід відмітити, що представники Київської духовної академії надто відповідально поставилися до питання надання допомоги по

укомплектування університетської бібліотеки літературою релігійно-морального змісту. Свідченням тому є той факт, що уже восени 1918 р. Ю. А. Гудзій отримав для передачі в Кам'янець-Подільський 81 примірник книг, а його колега М. Грінченко – 129 примірників [18, арк. 1–4].

Напередодні урочистого відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету І. І. Огієнко звернувся до архієпископа Антонія подарувати навчальному закладу один із п'яти примірників Острозької Біблії, які знаходилися на зберіганні в Лаврській бібліотеці. Резолюція останнього на відповідному документі була такою: «Д. Собор Лаври обговорити. Університети відкриваються не часто, а нам з 5-ти примірниками робити нічого» [19, арк. 220 зв.].

Відповідні прохання були підготовлені й до інших науково-освітніх інституцій [20, с. 257 – 258] та українських меценатів. Однак, характерним у них є те, що обґрунтовуючи потребу нормальної організації навчального процесу та укомплектування необхідними книгами університетської бібліотеки, наголос робився, зокрема, на тому, що в навчальному закладі вперше на сході слов'янства засновувався богословський підрозділ, а на історико-філологічному факультеті відкривалося дві національних кафедри – польської та єврейської літератури й історії [21, арк. 12 – 12 зв.].

Звернення адресувалися й до Подільських наукових товариств. Зокрема, І. І. Огієнко за власним підписом надіслав прохання до місцевого Церковного історико-археологічного товариства, очолюваного тривалий час Ю. Й. Сіцінським, з «щирим проханням прикласти і свою долю до збудування нового культурного огнища і подарувати в бібліотеку Кам'янець-Подільського Державного Укр. Ун. всі ті дублети, які єсть в бібліотеці шановного Товариства» [22, арк. 52].

Книги жертвували й співробітники самої професорської корпорації. Одним із перших свій дар навчальному закладу зробив В. О. Біднов. 16 жовтня 1918 р. він передав до університетської бібліотеки вісім своїх праць: «1) Список ієрархов Єкатеринославської єпархії, Єкат-в, 1915.

2) До історії Задунайської Січі (одбиток з «України» за 1914 рік).

3) К характеристике местных литературных нравов. Екатеринослав, 1913 г.

4) Документы, относящиеся к истории Екатеринославской духовной семинарии. Екат-в, 1912.

5) Преосвященный Феодосий и его труды по истории Екатеринославщины. Екат-в, 1910.

6) К истории бывших запорожских старшин и козаков. Екат-в, 1915.

7) Из прошлого Екатеринославской епархии. Екат-в, 1907.

8) Православная Церковь в Польше и Литве (по Volumina legume). Екатеринослав, 1908 г.» [23, с. 383 – 384].

На повідомленні про цю пожертву у цей же день І. І. Огієнко власноручно написав: «Дякувати» [21, арк. 7 зв.].

Окреме звернення адресувалося до науковців Галичини. Ще раз наголосивши на знаковій для українського народу події, пов'язаного із заснуванням на західних теренах держави національного університету, ректор знову ж таки наголосив на відчутному бракові необхідної літератури. А відтак, «знаючи прихильність наших Галицьких Земляків до культури, звертаюся до Вас з щирим проханням прикласти і свою долю до збудування нового кулуарного огнища і подарувати в Бібліотеку Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету книжки, якими Ви може не користуєтеся, а для Університетської Бібліотеки вони дуже придатні. Особливо Високоповажних авторів прошу подарувати нам усі Ваші твори. Книжки прошу передавати або пересилати в редакцію «Нового Життя» в Станіславові та «Українського Голосу» в Тернополі» [21, арк. 6].

Після Різдвяних свят у структурі навчального закладу розпочав самостійну діяльність богословський факультет. Його декану В. О. Біднову поряд із вирішенням низки інших важливих питань, пов'язаних із формуванням професорсько-викладацької корпорації структурної ланки, налагодженням роботи адміністративних органів, організацією навчального процесу необхідно було спрямовувати окрему увагу на забезпечення підрозділу матеріальними ресурсами та книжковими фондами. 20 лютого 1919 р. Правління Університету ухвалило рішення видати Василю Олексійовичу аванс у сумі 1000 карбованців для придбання за кордоном потрібних книг богословського змісту [24, арк. 4].

Певні фінансові можливості для цього були, оскільки Рада міністрів у лютому 1919 р. прийняла принципове рішення щодо залишення за факультетом невикористаних сум, що передбачалися кошторисом 1918 р. Користаючись ситуацією, Рада професорів навчального закладу у квітні цього ж року відрядила за кордон з аналогічною метою М. М. Васильківського, виділивши йому для придбання книг також 1000 карбованців [24, арк. 13].

Чимало зусиль було зроблено адміністрацією Кам'янець-Подільського державного українського університету, аби отримати дуплети книг із книгозбірні Кам'янець-Подільської духовної семінарії.

Проблема полягала в тому, що задля позитивного вирішення даного питання необхідно було отримати позитивну відповідь не лише від ректора духовної семінарії, а й від єпископа Подільського та Брацлавського Пимена, в адміністративному підпорядкуванні якого знаходилася духовний навчальний заклад.

Реалізуючи намір отримати дублети книг, І. І. Огієнко 20 червня 1919 р. звернувся до Пимена з відповідним проханням. Але ректор державного університету просив не лише книги із семінарської бібліотеки, а й звертав увагу єпископа на можливість передачі старих книг із церковних бібліотек, що зберігалися у різних приходях [25, арк. 26]. Пимен спрямував дане відношення на розгляд Правління духовної семінарії. Останнє, в свою чергу, звернулося за дозволом до Міністерства культів, оскільки без його згоди не вправі було задовольнити прохання [25, арк. 40].

Узгодження даного питання потребувало часу. Тому не чекаючи рішення, І. І. Огієнко 6 серпня 1919 р. написав листа ректору Духовної семінарії з тим самим проханням, зауваживши при цьому, що переданими книгами зможуть так само користуватися й вихованці семінарії, для котрих двері Кам'янецького університету широко відчинені [25, арк. 34 зв.]. Однак відповідь виконуючого обов'язки ректора Духовної семінарії М. Соколова практично повторювала зміст повідомлення єпископа Пимена – позитивне вирішення питання можна було очікувати лише після отримання згоди від Міністерства культів. Ознайомившись із цією відповіддю та намагаючись прискорити передачу вкрай необхідних книг, І. І. Огієнко дав доручення Ю. Й. Сіцінському з'ясувати, коли таки можливо буде забрати дублети книг [25, арк. 35].

Крім того, зі свого боку, ректор університету 20 серпня 1919 р. письмово звернувся безпосередньо до Міністерства культів, в якому у такий спосіб виклав своє прохання: «Кам'янець-Подільському Державному Українському Університету довелося влаштуватися серед дуже несприятливих умов, і тому відчуває він тепер надзвичайно гостру потребу в книгах.

Між тим в Кам'янці є чимало інституцій, які, влаштовуючись в часи миру, мали можливість набути всіх потрібних книжок; всі вони чим можуть допомагають огнищеві всеукраїнської культури – Кам'янецькому Університетові. Такою інституцією є, між іншим, Кам'янецька Духовна Семинарія, котра висловила свою готовність подарувати Університетові дублети книжок своєї книгозбірні, але після дозволу Міністерства Культів.

З огляду на це ласкаво прошу Міністерство дати відповідний дозвіл і тим допомогти Кам'янець-Подільському Державному Українському Університетові» [25, арк. 41 – 41 зв.].

Характерно, що після особистого клопотання І. І. Огієнка відповідь з духовного відомства надійшла цього ж самого дня. У повідомленні, адресованому на ім'я ректора навчального закладу, зазначалося, що відповідне розпорядження Правлінню Духовної семінарії щодо передачі книг Кам'янецькому університету зроблено. Це надало підстави для І. І. Огієнка зробити наступний крок. Він негайно розпорядився видати копію листа Ю. Й. Сіцінському для практичного вирішення питання щодо передачі книг [25, арк. 42].

Однак і після цього очевидної розв'язки проблеми не відбулося. Тому 2 вересня 1919 р. ректор університету пише чергового листа Правлінню Духовної семінарії з проханням пришвидшити передачу книг. При цьому І. І. Огієнко уточнив, що разом із тим просить «передати Університетові старі, непотрібні Семінарській книгозбірні, журнали». Він також у черговий раз висловив сподівання, що «Правління не одмовить допомогти Університетові в справі улаштування його бібліотеки, без якої неможливо вести нормально заняття» [25, арк. 45 – 45 зв.].

Уже наступного дня за підписом М. Соколова надійшла відповідь такого змісту: «Правління семінарії має за честь повідомити Вас, що в теперішній час складається список дублетів книжок для читанки та книг Св. Письма, а також список підручників по богословським дисциплінам, і що як тільки робота ця буде скінчена, то Правління семінарії негайно дасть знати Вам, щоб Університет надіслав до семінарії свого представника для одержання книг» [25, арк. 48].

Втім, відповідна робота з перевезення цінної бібліотеки до університету була завершена лише 31 грудня 1919 р. За рішенням правління навчального закладу бібліотекареві духовної семінарії видали тисячу грн. [26, арк. 2] за надходження 1421 примірників книг [27, арк. 47].

Загалом у 1918-1919 рр. бібліотеці Кам'янець-Подільського державного українського університету було подаровано 17286 книг, серед яких чималий відсоток припадав на літературу релігійного змісту. Так, Київська духовна академія передала 746 назв книг, Кам'янець-Подільське церковно-архівне товариство – 129 [27, арк. 47 – 47 зв.].

Проте цього було недостатньо. Розуміючи наявний брак релігійної літератури на українському ринку, Рада професорів богословського факультету 14 серпня 1919 р. ухвалила рішення звернутися до Ради професорів університету з проханням знову відрядити екстраорди-

нарного професора В. О. Біднова до Чернівців з метою придбання книжок, потрібних для теологічного підрозділу [28, арк. 33]. Колегіальний орган цю інформацію прийняв до відома та доручив ректору навчального закладу виклопотати декану богословського факультету перепустку за кордон [28, арк. 35 – 35 зв.]. За підписом І. І. Огієнка відповідний документ було підготовлено та 13 вересня 1919 р. направлено до Міністерства закордонних справ: «Богословський факультет Кам'янець-П. ДУУ відчуває надзвичайну потребу в книжках, і не маючи можливості за відсутністю в продажу потрібних книжок купити їх в Кам'янці або інших містах Республіки, постановив командірувати професора Василя Олексійовича Біднова в Чернівці, аби книжки придбати там.

Доводячи це до відома Міністра, ласкаво прошу відповідних розпоряджень про перепустку проф. В. Біднова за кордон до м. Чернівців, строком на 2 тижні з вищезазначеною метою» [28, арк. 37 – 37 зв.].

Сам Василь Олексійович також застосовував чимало зусиль, аби поповнити фонди бібліотеки спеціалізованою літературою. Восени 1919 р. він наголошує про це у листі до Й. Ф. Оксіюка, який в університетських справах виїздив до Києва: «Подаю Вам списки книг, які бажано купити для нашого Факультету. Будь ласка, шукайте, купуйте, бо без них лихо. Я зазначив Макарія, Голубинського та ин., бо їх в Університетській бібліотеці нема, користуюся музейними, а це не завжди зручно. Макарія бажав би придбати у власність, як і перший том «Петра Могили» Голубєва. Зверніть увагу на «Универ. Известия» та «Чтения в Общ. Нестора Лет.», там багато потрібного для нас матеріалу і тому купуйте хоч поодинокі книги. Беріть особливо акти та документи в різних виданнях; знайдете «Чтения в Одесском Обществе Истории и Древностей», особливо перші томи, хапайте, везіть до нас.

Довідуйтеся про церковні справи в Києві, пишть про них; тут ми нічого не знаємо. Спасибі за професорів! Добре буде, як вони прибудуть сюди. Про п. Горохова Вам скаже М. М. Васильківський.

Пастирські курси йдуть; прийнято 70 чоловік, сила бажає поступати, та ми вже одмовляємо, бо незручно вести з великою кількістю роботи.

Швидше повертайтеся, бо тут ходять кепські чутки. Я і досі не виїхав, бо в сина не закінчились іспити, та й з Вінниці пишуть, що на Катеринославщину ще не можна їхати» [29, арк. 21 – 21 зв.].

У травні 1920 р. Рада професорів Кам'янець-Подільського державного українського університету знову ухвалила принципове рішення про відрядження членів корпорації у міста України з метою придбан-

ня необхідного обладнання та книг. Зокрема, до Києва та Харкова мали їхати Й. Ф. Оксінок та І. А. Любарський, до Катеринослава – В. О. Біднов [30, арк. 41 – 41 зв.].

Декан богословського факультету побував і в Галичині. Там він закупив літератури богословсько-релігійного змісту на суму 1750 польських марок. За рішенням правління навчального закладу книги він передав до фундаментальної університетської бібліотеки, а йому було повернуто витрачені кошти із розрахунку десять карбованців за одну марку [31, арк. 30].

Виїздив до столиці з метою збільшення книжкового фонду і ректор навчального закладу І. І. Огієнко. Після його відвідин Києва було досягнуто домовленості про згоду на передачу дуплетів книг із книгозбірень університету св. Володимира, Національної бібліотеки та Київської духовної академії [32, арк. 46 – 47].

Практичну допомогу в поповненні фондів бібліотеки надавав її структурний підрозділ, який опікувався питаннями наукової частини – бібліотечна комісія. На своїх засіданнях вона неодноразово вдавалася до обговорення питань, пов'язаних із пошуком шляхів поповнення книжкових фондів [33, арк. 5 – 5 зв.].

Завдяки спільним зусиллям усієї академічної спільноти за досить короткий час вдалося сформувати достатньо солідну базу. Станом на 1 січня 1920 р. в інвентарну книгу було записано 20045 книг. Із них до групи «Релігія» відносилось 617 томів. Розподіл по відділам був такий: Загальний – 21 книга, природна релігія – 10, Біблія – 57, догматичне богослов'я – 32, практичне богослов'я – 58, пастирське богослов'я – 55, церковна організація – 57, загальна релігійна історія – 27, церковне життя України – 151, різні християнські церкви – 108 та релігія нехристиян – 42 [27, арк. 43].

На жаль, доля університетської книгозбірні, створеної завдяки титанічним зусиллям представників професорсько-викладацької корпорації, є досить трагічною. За остаточного утвердження в краї більшовицької влади частина фонду була розпорошена по різних інституціям та приватним колекціям, частина вивезена за кордон, а частина просто знищена. Особливо це стосувалося книг релігійно-морального змісту, які за своїм змістом не вписувалися у канони марксистського світогляду. Проте й на сьогодні у фонді рідкісної книги Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка зацікавлений читач може віднайти унікальні примірники революційних видань, які зберігають свою наукову та пізнавальну значимість.

Список використаних джерел:

1. Сливка І. Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету / І. Сливка // Свято Поділля (Видання Подільського Українського товариства «Просвіта»). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 22 жовтня.
2. Пашенко О. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету / О. Пашенко // Пашенко О. Матеріали до життєпису / Упорядник, автор передмови В. Адамський. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. – С. 346 – 379.
3. Приходько В. К. З історії повстання українського університету в Кам'янці на Поділлі / В. К. Приходько ; упорядник та автор передмови В. Р. Адамський. – Хмельницький : ПП Заколотний М. І., 2012. – 103 с.
4. Биковський Л. Книгарні – бібліотеки – академія. Спомини (1918 – 1922) / Л. Биковський. – Мюнхен : Видавництво «Дніпрова хвиля», 1971. – 153 с.
5. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розвитку: історичний нарис / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінок. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с.
6. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: етапи розвитку, стан і перспективи / В. С. Прокопчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Подільський національний університет, наукова бібліотека; редкол.: О. М. Завальнюк, голова, В. С. Прокопчук, відп. ред. та ін. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет. – 2008. – Випуск 1. – С. 99 – 105.
7. Завальнюк О. М. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918 – 1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 10. – С. 289 – 299.
8. Ляхоцький В. П. Бібліотека Кам'янець-Подільського університету (1918 – 1920) / В. П. Ляхоцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет ; Коломия : видавничо-поліграфічне товариство «ВІК», 2000. – Т. 4. – С. 305 – 315.
9. Ляхоцький В. Ректор Іван Огієнко і бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету / В. Ляхоцький // Пам'ятки України: історія та культура. – 2000. – № 3–4. – С. 70 – 74.
10. Ляхоцький В. П. Книга творить людину... (Сторінки з літопису заснування університетської бібліотеки у Кам'янець-Подільському) / В. П. Ляхоцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-По-

дільський національний університет, наукова бібліотека; редкол.: О. М. Завальнюк, голова, В. С. Прокопчук, відп. ред. та ін. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет. – 2008. – Випуск 1. – С. 88 – 99.

11. Лозовий В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету в добу революції (1918 – 1920 рр.) / В. С. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Подільський національний університет, Наукова бібліотека; редкол.: О. М. Завальнюк (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2010. – Випуск 2. – С. 206 – 212.

12. Телячий Ю. В. Лев Биковський – бібліотекар Кам'янець-Подільського державного українського університету / Ю. В. Телячий // Бібліотеки в інформаційному суспільстві: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю Хмельницької ОУНБ ім. М. Островського 21 вересня 2001 р. / Управління культури Хмельницької облдержадміністрації; Хмельницька обл. універс. наук. б-ка. – Хмельницький, 2001. – С. 283 – 286.

13. Пархоменко В. М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету / В. М. Пархоменко // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1998. – Т. 1. – С. 59 – 65.

14. Ухвалений Радою Міністрів Закон про заснування Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Державний вісник. – 1918. – 22 листопада.

15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1071, оп. 1, спр. 265, 35 арк.

16. Центральний державний історичний архів м. Києва (далі: ЦДІАК), ф. 711, оп. 3, спр. 4001, 10 арк.

17. ЦДІАК, ф. 711, оп. 3, спр. 3977, 12 арк.

18. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, ф. 160, о.з. № 2698, 4 арк.

19. ЦДІАК, ф. 182, оп. 1, спр. 295, 230 арк.

20. Листування Івана Огієнка (1909 – 1921) / Упорядник та автор передмови В. Р. Адамський. – Кам'янець-Подільський : Медобори–2006, 2014. – 687 с.

21. Державний архів Хмельницької області (далі: ДАХМО), ф. Р–582, оп. 1, спр. 3, 43 арк.

22. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 5, 87 арк.

23. Москаленко В. Добрий приятель, колега і декан (Кілька завваг до життєпису Василя Біднова) / Москаленко В., Ляхощкий В. // Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона Огієнка: Збірник доповідей та матеріалів / Упорядники: архієп. Димитрій

(Рудюк), В. Ляхоцький. – К. : Київська православна духовна академія УПЦ КП, 2007. – С. 369 – 391.

24. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 134, 180 арк.
25. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 93, 69 арк.
26. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 137, 207 арк.
27. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 89а, 80 арк.
28. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 41, 63 арк.
29. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 104а, 134 арк.
30. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 146, 78 арк.
31. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 35, 85 арк.
32. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 99, 60 арк.
33. ДАХМО, ф. Р–582, оп. 1, спр. 90, 10 арк.